

Háskóli Íslands
Hugvísindasvið
Íslenska sem annað mál

„Bréfið helga“

**Pýðing á ítölsku á hluta úr *Svari við bréfi Helgu*
eftir Bergsvein Birgisson ásamt greinargerð**

Ritgerð til B.A.-prófs í íslensku sem öðru máli

Arlene Lucianaz

Kt.: 231290-3469

Leiðbeinandi: Þóra Björk Hjartardóttir

Apríl 2018

Ágrip

Þessi ritgerð er lokaritgerð til B.A.-prófs í íslensku sem öðru máli við Háskóla Íslands. Ritgerðin er þýðing úr íslensku yfir á ítölsku á fyrstu þremur köflum skáldsögunnar *Svars við bréfi Helgu* eftir Bergsvein Birgisson og greinargerð með þýðingunni. Ritgerðin skiptist í tvennt, fyrri og seinni hluta. Fyrri hlutinn skiptist í þrjú kafla. Í fyrsta kafla er sagt frá höfundinum Bergsveini Birgissyni, skáldsögunni og rökstuðningunum fyrir efnisvalinu. Í öðrum kafla er fræðileg umfjöllun um þýðingarhugtök Schleiermacher og Nida og um þýðingaraðferðir sem voru notaðar í þýðingunni á *Svari við bréfi Helgu*. Í þriðja kafla er gerð greining á þýðingunni, þar sem nokkur dæmi um þýðingarvandamál og lausnir eru talin upp, eins og meðferð nafna og menningartengd orð og tilvísanir. Seinni hluti ritgerðarinnar er þýðingin sjálf.

Svar við bréfi Helgu er skáldsaga í formi langs bréfs sem 90 ára gamall bóndi, Bjarni Gíslason á Kolkustöðum, skrifar í andarslitrunum til ástkonunnar sinnar, Helgu. Sagan gerist á Íslandi í kringum síðari heimsstyrjöld. Stíll verksins er mjög ljóðrænn: höfundurinn leggur áherslu á lýsingar á tilfinningum og náttúrunni, sem skarast oft. Hann notar líka gamalt orðafar og mörg frumleg samsett orð sem hljóma oft framandi en gera þessa bók einstaka. Að þýða hluta úr þessari bók var þar af leiðandi mikil áskorun en það var fyrst og fremst gefandi upplifun sem kenndi nemandanum mikið um þýðingar og þýðingarferli.

Efnisyfirlit

Ágrip	2
Efnisyfirlit	3
Inngangur	4
1. kafli - Höfundur og verk	5
1.1 Um höfundinn	5
1.2 Um verkið	6
1.3 Rökstuðningur fyrir efnisvali	8
2. kafli - Þýðingarhugtök og aðferðir	8
2.1 Kenningar Friedrich Schleiermacher	9
2.2 Eugene Nida og jafngildi	9
2.3 Val á þýðingaraðferðum	10
3. kafli - Þýðingarvandamál og lausnir	11
3.1 Bókarheiti	12
3.2 Ávarp	12
3.3 Meðferð nafna	12
3.4 Orðatiltæki	14
3.5 Menningartengd orð og tilvísanir	15
3.5.1 Tilvísanir í bókmenntir	15
3.5.2 Séríslensk orð	17
3.5.3 Orðaforði um fé og sveitalíf	18
3.6 Viðtengingarháttur	21
Lokaorð	23
Heimildaskrá	24
Ítölsk þýðing	26

Inngangur

„Manneskjuna getur dreynt stóra drauma á litlum kodda“¹ segir Bergsveinn Birgisson í *Svari við bréfi Helgu*. Mig hefur dreynt að verða þýðandi í mörg ár en hingað til hef ég aðeins þýtt nytjatexta úr frönsku, norsku og ensku yfir á ítölsku, sem er mitt móðurmál. En mig hefur alltaf langað að þýða bókmenntatexta því ég hef alltaf verið bókaormur. Þess vegna hikaði ég ekki þegar ég þurfti að ákveða um hvað ég ætlaði að skrifa lokaritgerðina mína: ég ætlaði að þýða skáldsögu. Fátt vissi ég um hversu krefjandi þýðingarferlið myndi vera en ég iðrast þess ekki: það var þess virði, eins og þið munuð - vonandi - sjá.

Viðfangsefni þessarar ritgerð er þýðing úr íslensku yfir á ítölsku á fyrstu þremur köflum skáldsögunnar *Svars við bréfi Helgu* eftir Bergsvein Birgisson og greinargerð með þýðingunni. Ritgerðin skiptist í tvennt, fyrri og seinni hluta. Fyrri hlutinn skiptist í þrjú kafla. Í fyrsta kafla er sagt frá höfundinum Bergsveini Birgissyni, skáldsögunni og rökstuðningunum fyrir efnisvalinu. Í öðrum kafla er fræðileg umfjöllun um þýðingarhugtök Schleiermacher og Nida og um þýðingaraðferðir sem voru notaðar í þýðingunni á *Svari við bréfi Helgu*. Í þriðja kafla er gerð greining á þýðingunni, þar sem nokkur dæmi um þýðingarvandamál og lausnir eru talin upp. Seinni hluti ritgerðarinnar er þýðingin sjálf.

¹ Bergsveinn Birgisson 2011:81

1. kafli - Höfundur og verk

Í þessum kafla verður sagt ýmislegt frá höfundi skáldsögunnar *Svars við bréfi Helgu*, Bergsveini Birgissyni, ævi og verkum hans og frá skáldsögunni sjálfri. Einnig verður gerð grein fyrir efnisvalinu.

1.1 Um höfundinn²

Bergsveinn Birgisson fæddist í Reykjavík árið 1971. Hann ólst upp í Kópavogi og bjó síðar í Garðabæ. Á sumrin dvaldi hann hjá afa og ömmu sínum á litlum sveitabæ á Ströndum þar sem hann upplifði strax að það eru tveir ólíkir menningarheimar á Íslandi, einn í Reykjavík og nágrenni, og einn á landsbyggðinni. Bergsveinn kallar ömmu sína og afa „síðustu landnemakynslóðina“ því þau lifðu dálítið eins og landnemar: afi byggði bæinn sjálfur og ræktaði upp túnin. Þau höfðu kýr og um 50 kindur, og afi réri á skektunni sinni og skaffaði, amma vann úr aflanum. Bergsveinn réri sjálfur á trillu aleinn frá 16 ára að aldri, á Ströndum. Amma átti strokk og bjó til skyr, sem afi síðan seldi í næsta kaupstað, Hólmavík.

Bergsveinn lauk BA-prófi í íslensku og almennri bókmenntafræði frá Háskóla Íslands árið 1997. Hann vissi þá ekki hvað hann vildi gera og fór í heimsreisnu. Eftir það vissi hann að hann vildi læra meira um sína eigin menningu, ekki síst fornmenninguna. Hann fluttist til Noregs 1995 og hóf þar nám í norrænum fræðum og lauk doktorsprófi frá Háskólanum í Björgvin árið 2008. Hann hefur verið í Noregi meira og minna síðan, þ.e. næstum hálf lífið.

Bergsveinn gaf út ljóðabækurnar *Íslendingurinn* árið 1992 og *Innrás liljanna* árið 1997. Skáldsagan *Landslag er aldrei asnalegt* kom út 2003, síðan hefur Bergsveinn sent frá sér skáldsögunar *Handbók um hugarfar kúa – skáldfræðisaga* árið 2009 og *Svar við bréfi Helgu* 2010 og ljóðabókina *Drauganet* árið 2011. Árið 2013 gaf hann út *Den svarte vikingen* á norsku, árið 2015 *Geirmundar sögu heljarskinns* og 2016 *Leitina að svarta víkingnum*. Bergsveinn var tilnefndur til Íslensku bókmenntaverðlaunanna fyrir skáldsögunar *Landslag er aldrei asnalegt* og *Svar við bréfi Helgu* (2010), en sú síðarnefnda var einnig tilnefnd til Bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs.³ Árið 2017

² Í febrúar 2018 tók ég viðtal við höfundinn í gegnum tölvupóst þar sem hann sagði mér mjög ítarlega frá ævi sinni og verkum. Ég notaði efni úr þessum tölvupósti við gerð þessa undirkafla.

³ *Bókmenntaborgin* 2018

var hann sæmdur konunglegri heiðursorðu af Haraldi Noregskonungi fyrir „framúrskarandi störf í þágu Noregs og mannkyns“. Hann var hann fyrsti íslenski rithöfundurinn sem hlotnast hefur þessi heiður.⁴

1.2 Um verkið⁵

Svar við bréfi Helgu er skáldsaga í formi langs bréfs sem 90 ára gamall bóndi, Bjarni Gíslason á Kolkustöðum, skrifar í andarslitrunum til ástkonunnar sinnar, Helgu. Sagan gerist á Íslandi í kringum síðari heimsstyrjöld. Bjarni og Helga, kona sem býr á næsta bæ, elska hvort annað en Bjarni er giftur Unni og Helga Hallgrími. Þegar Helga verður ólétt býður hún Bjarna að fylgja sér til Reykjavíkur, en hann tekur sveitina fram yfir ástina þar sem hann langar ekki að búa í borginni og vinna fyrir hermennina. Hann iðrast þessa vals allt lífið, þar sem honum tekst ekki að gleyma Helgu. Hann sér alltaf hana í náttúrunni og sérstaklega tvær þúfur, sem hann kallar Helgubúfurnar, minna hann á brjóst hennar. Hann reynir einnig að svipta sig lífi en misheppnast. Hann fær bréf frá Helgu þegar hún skilur við Hallgrím og flytur svo til Reykjavíkur, en hann svarar ekki. Hann ákveður að gera það þegar hann er að dauða kominn og Helga dáið fyrir löngu: bréf Helgu varð þar af leiðandi „bréfið helga sem maður svarar of seint“.⁶

Svar við bréfi Helgu er 101 blaðsíður og er skipt í 18 kafla. Stíll verksins er mjög ljóðrænn: höfundurinn leggur áherslu á lýsingar á tilfinningum og náttúrunni, sem skarast oft. Hann notar líka gamalt orðafar og mörg frumleg samsett orð sem hljóma oft framandi en sem gera þessa bók einstaka. Setningar eru stundum mjög stuttar, einnig án sagnar, og stundum afar langar, með mörgum aukasetningum, þannig að takturinn er frekar fjölbreyttur og lesturinn verður aldrei leiðinlegur.

Ferlið við að skrifa og gefa út bókina tók langan tíma. Bergsveinn skrifaði fyrst litla smásögu sem enn hefur ekki komið út. En svo varð hann forvitnari um Bjarna bónda og ákvað að kynnast honum betur, þar sem hann býr ekki til persónur sínar - sem hann telur vera dálítið eins og alvöru fólk - heldur reynir að kynnast þeim. Smásagan óx smám saman þar til hún varð þessi nóvella sem var tilbúin árið 2007. En það var ekki rétti tíminn: Íslendingar voru þá fangaðir í kaupæði og kapítalisma og kunnu ekki að meta gamlar hefðir og Bergsveinn taldi að bókinn hefði verið afgreidd sem gamaldags

⁴ *Morgunblaðið* 2017

⁵ Í febrúar 2018 tók ég viðtal við höfundinn í gegnum tölvupóst þar sem hann sagði mér mjög ítarlega frá ævi sinni og verkum. Ég notaði efni úr þessum tölvupósti við gerð þessa undirkafla.

⁶ Bergsveinn Birgisson 2011:101

„nostalgíuhjal“ ef hann hefði gefið hana út fyrir kreppu. Svo hann beið til ársins 2010, þar sem margt gott og óhugsandi fyrir kreppu gerðist: rímnakveðskapur tók við sér, menn gerðu jassplötur um íslensku sauðkindina, sungu vísur ömmu sinnar, og fjör hljóp í hefðbundið handverk svo sem þrjón á peysum.

Bergsveinn fékk innblástur að sögunni úr þeirri gömlu alþýðumenningu sem hann upplifði hjá ömmu sinni og afa, og öðru fólki á Ströndum, og þeirri frásagnarmenningu sem þar enn þá lifði. Hann bjó þá til sveit sem mikið til er blanda af norðanverðum Breiðafirði og suðurhluta Strandasýslu, því hann hefur mikið verið þar eins og áður sagði, og sem eru frá fornu fari sama menningarsvæðið. Örnefni eru sem oftast tilbúningur, eða blanda af örnefnum frá þessum svæðum. Bjarni er búinn til úr nokkrum bændum sem Bergsveinn telur sig hafa verið heppinn að kynna. Sumir þeirra eru mjög víðlesnir, aðrir ekki, en þeir eru allir góðir sögumenn.

Þótt Bergsveinn hafi verið dálítið í sveit sjálfur þekkti hann ekki sértækt orðafar tengt búskaparháttum og þurfti því að grafa í gömlum fjárbæklingum - varðandi til dæmis þuklun á sauðfé til að meta holdafar þess - til að kynna sér það. Bergsveini var í mun að rifja upp gamalt mál og nákvæm hugtök til að lýsa holdafari og honum finnst að þetta sé dálítið fagurfræði þessarar bókar sem hangi saman við listrænt inntak hennar. Hann heldur einnig því fram að með tæknivæðingunni deyi ekki bara handverksmenning heldur líka „kognítívar“ víddir í hugsun okkar, þ.e. andleg menning sé tengd við þá verklegu og mál tengt við menningu.

Eftir að Bergsveinn lauk við bókina lagði hann hana til hlíðar, eins og fyrr var nefnt, því hann taldi að útgefandinn sinn myndi ekki vilja gefa út svona „gamaldags“ bók. Hann hélt líka að hún myndi kannski ekki seljast vel og einna helst til gamals fólks, og þar afleiðandi myndi hún aldrei verða þýdd heldur. En í dag hefur *Svar við bréfi Helgu* komið út í fjölmörgum löndum og er væntanleg í fleiri löndum. Bókin hefur notið mestra vinsælda í Frakklandi, hún hefur selst nokkuð á annað hundruð þúsund eintök þar, en hún hefur líka gengið vel í Skandinavíu.

Árið 2012 varð til uppfærsla Borgarleikhússins á *Svari við bréfi Helgu* í leikgerð Ólafs Egils Egilssonar.⁷ Bergsveini fannst handritið takast mjög vel og var hann Ólafi innan handar hvað varðar samtöl og sumt í orðfærinu. Leiksýningin var mjög vinsæl, hún gekk í tvö leikár fyrir fullum sal og Bergsveinn heldur að fleiri hafi séð sýninguna en lesið bókina.

⁷ Sigurður G. Valgeirsson 2012

1.3 Rökstuðningur fyrir efnisvali

Ég hittí Bjarna Gíslason á Kolkustöðum í fyrsta skipti árið 2014. Ég bjó þá í Frakklandi og stundaði BA-nám í norrænum bókmenntum, menningu og tungumálum við Háskólann í Caen. Franska þýðingin á *Svari við bréfi Helgu* eftir Catherine Eyjólfsson hafði komið út árið 2013 og skáldsagan orðið mjög vinsæl í Frakklandi, og það átti einnig við meðal þeirra sem voru að læra norræn fræði með mér. Ég ákvað þá að lesa þessa litlu bók sem var í svo finni kápu í frönsku útgáfunni og ég varð strax hugfangin af stíl Bergsveins, höfundar sem ég þekkti ekki. Skáldverkið hafði ekki verið þýtt yfir á ítölsku enn þá og mig langaði að gera það sjálf af því að mér fannst að Ítalir ættu að lesa og elska þessa bók líka. En ég kunní ekki mikið í íslensku á þeim tíma. Ég sótt þá um styrk mennta- og menningarmálaráðuneytis til erlendra stúdenta til íslenskunáms við Háskóla Íslands, sem Árnastofnun úthlutar árlega, og ég fékk hann árið 2015: draumur minn um að fara til Íslands og þýða bókina hafði loksins ræst.

Í dag, þremur árum seinna, kann ég nóg íslensku til þess að reyna loksins að þýða *Svar við bréfi Helgu* yfir á ítölsku. Ég get því miður ekki gefið út bókina af því að útgáfurétturinn hefur verið keyptur á Ítalíu en mig langar samt að þýða nokkra kafla úr henni til þess að ljúka BA-námi mínu í Íslensku sem öðru máli með því að gera eitthvað sem ég hef ástríðu fyrir. Bókin er afar erfið og þetta er mikil áskorun, en þetta er líka stórt tækifæri til þess að sýna hversu mikið ég hef lært í þessi þrjú ár. *Svar við bréfi Helgu* er óður til sveitarinnar, sem mér finnst vera tákn Íslands. Þetta lokaverkefni er mín leið til að tjá ástina sem ég ber til þess lands sem hefur tekið mér opnum örmum.

2. kafli - Þýðingarhugtök og aðferðir

Samkvæmt *Íslenskri orðabók* merkir orðið *þýðing* ‘skýring’ ‘merking’ eða ‘útlekking, það að þýða úr einu máli á annað, snúa texta af einni tungu á aðra’.⁸ Þýðingar gegna stóru hlutverki í hversdagslífi okkar en oftast eru þýðendur ósýnilegir, við tökum ekki eftir því að við séum að lesa eitthvað sem hefur verið þýtt. Margir vísindamenn hafa rannsakað þýðingar og til er fræðigrein sem varpar kastljósi á þær sem kölluð er

⁸ *Íslensk orðabók* 2007:1231

Þýðingafræði („translation studies“ á ensku). Hér á eftir fylgir kynning á nokkrum mikilvægum hugtökum sem hafa skipt miklu máli í þýðingarferlinu mínu.

2.1 Kenningar Friedrich Schleiermacher

Þjóðverjinn Friedrich Schleiermacher (1768-1834), guðfræðingur, er talinn faðir túlkunarfræðinnar. Í ritgerðinni „Um mismunandi þýðingaraðferðir“, sem hann flutti fyrst sem fyrirlestur árið 1813, heldur hann því fram að „ekkert orð í tungumáli eigi sér nákvæma samsvörun í orðum annars tungumáls“.⁹

Samkvæmt honum eru tvær gerðir af þýðingum á milli tungumála: *túlkun*, sem felur í sér munnlegar og skriflegar þýðingar í viðskiptalífinu, og *hin eiginlega þýðing* sem er skrifleg og á við listir og vísindi.¹⁰ Hinn eiginlegi þýðandi þarf þá að velja á milli tveggja leiða. Fyrri aðferðin er *að færa lesandann til móts við höfundinn* þar sem hann reynir að bæta lesendunum skilninginn á frummálinu sem þá vantar með því til dæmis að varðveita í þýðingunni framandi fyrirbæri eða tilvísanir í frummenningu en útskýra það samt fyrir markhópinn: „Hefði höfundurinn kunnað þýðingarmálið jafn vel og þýðandinn frummálið, þá teldi hann sig ekki hafa viljað þýða verk sitt öðruvísi en þýðandinn gerði“.¹¹ Síðari aðferðin er *að færa höfundinn til móts við lesandann*, þar sem hann lætur höfundinn tala eins og hann kunnir málið í markmenningunni. Schleiermacher segir einnig að þessar tvær leiðir útiloki hvor aðra og ekki sé hægt að blanda þeim saman.

2.2 Eugene Nida og jafngildi

Hugtakið *jafngildi* er lykilhugtak í þýðingafræði sem þýðandinn ætti alltaf að hafa í huga í þýðingarferlinu. Það snýst um spurninguna um hvort þýðing segi það sama og frumtexti. Bandaríski biblíu- og þýðingafræðingurinn Eugene A. Nida (1914-2011) kom hugtakinu í notkun, einkum með verkinu sínu *Toward a Science of Translating* sem kom út árið 1964. Í bókinni *Tvímæli* lýsir Ástráður Eysteinnsson þessu hugtaki á eftirfarandi hátt:

Í „jafngildi“ felst að þýðandi reynir að veita þeim boðum sem hann sendir frá sér skírskotun sem samsvarar skírskotun upphaflegra boða; hann

⁹ Ástráður Eysteinnsson 1996:77

¹⁰ Ástráður Eysteinnsson 1996:76

¹¹ Ástráður Eysteinnsson 1996:77

kappkostar að láta þau gegna samsvarandi eða jafngildu *hlutverki* í „nýjum“ texta á öðru máli.¹²

Þar sem, samkvæmt Nida, tvö tungumál eru aldrei eins er ekki hægt að finna fullkomið jafngildi á milli tveggja tungumála og þar af leiðandi geta þýðingar ekki verið alveg nákvæmar.¹³ Til eru tvenns konar jafngildi: *formlegt jafngildi*, sem „beinir athygli að boðunum sjálfum, bæði formi þeirra og inntaki“ og þar sem megináhersla er „lögð á trúnað við frumtextann“¹⁴, og *áhrifajafngildi*, þar sem meginatriði er „viðleitni til að ná fram áhrifum á lesandann sem jafngilda þeim sem frumtextinn hefur á sína lesendur, þó að það kosti talsverða röskun á formi verksins“.¹⁵ Í formlegu jafngildi þarf þýðandinn að varðveita form og stíl frumtextans með því til dæmis að breyta ekki málfræðieiningum, eins og til dæmis setningagerð og greinarmerkjum, og aðlaga ekki orðaforða¹⁶, og þýðingin á markmálinu getur þar af leiðandi orðið óskiljanleg. Í áhrifajafngildi hins vegar þarf þýðandinn til dæmis að aðlaga orðaforða og finna samsvarandi hugtök í markmálinu, sem gerir markttextann skiljanlegri og eðlilegri fyrir lesendur.¹⁷

2.3 Val á þýðingaraðferðum

Eins og sérhver þýðandi þurfti ég að velja hvaða þýðingaraðferðir væri best að nota miðað við textategundina. *Svar við bréfi Helgu* er bókmenntatexti sem byggist á myndmáli, orðatiltækjum og gamaldags orðafari, þannig að ég þurfti að finna aðferðir sem pössuðu vel við slíkt verk.

Ekki hægt var til dæmis að þýða orð fyrir orð. Þegar ég byrjaði að þýða hafði ég mikið í huga hugtak Nida *formlegt jafngildi* og reyndi ég fyrst að þýða orðrétt því mig langaði að halda mig við form frumtextans. Svo tók ég eftir því að þýðing mín var frekar stíf og ekki nógu skýr fyrir markhópin (fullorðna Ítali sem hafa áhuga á bókmenntum). Þar sem menningarmunurinn er mikill ákvað ég þá að leggja áherslu á *áhrifajafngildi* og gleyma svolítið forminu. Markttextinn varð þar af leiðandi frjálfsari en örugglega skiljanlegri fyrir Ítali. Eins og áður sagði er stíll Bergsveins frekar sérstakur -

¹² Ástráður Eysteinnsson 1996:90

¹³ Nida 2012:126

¹⁴ Ástráður Eysteinnsson 1996:90

¹⁵ Ástráður Eysteinnsson 1996:91

¹⁶ Nida 2012:134

¹⁷ Nida 2012:136

ljóðrænn og gamaldags - og þess vegna reyndi ég að varðveita hann í þýðingunni og búa til trúan marktæxta sem er samt lipur og skýr á ítölsku.

Hægt er að segja þá að ég hafi reynt að *færa lesandann til móts við höfundinn*, samkvæmt kenningu Schleiermacher, þar sem ég hélt einkennum frumtextans, til þess að lesandinn væri meðvitaður um framandleiki textans, en bætti samt lesandanum skilninginn á frummálinu sem hann vantaði. Ég þýddi ekki til dæmis örnefni yfir á ítölsku en skeytti við stuttum lýsingum á eðli staðanna. Einnig bætti ég við neðanmálsgreinum til þess að útskýra íslensk fyrirbæri eða tilvísanir í íslenska menningu fyrir ítalska lesendur þar sem var ekki hægt að umorða í þýðingunni, eins og sýnt verður í 3. kafla.

Þar sem ég tala mjög góða frönsku og ég hef tvisvar lesið franska þýðingu bókarinnar eftir Catherine Eyjólfsson, og fundist vera mjög góð og trú frumtextanum, ákvað ég að hafa hana til hliðsjónar í þýðingarferlinu. Franska og ítalska eru rómönsk tungumál sem eiga mikið sameiginlegt þannig að það var mjög gagnlegt að nota frönsku þýðinguna þegar erfitt var að skilja íslenska textann eða ég var í vafa um hvaða orð ég ætti að velja. Það var líka áhugavert að bera saman val reynds þýðanda eins og Catherine við mitt val. Hún þýðir á miklu frjálsari hátt en ég og ákveður að útskýra alltaf erfið orð beint inni í textanum í staðinn fyrir að nota neðanmálsgreinar.

3. kafla - Þýðingarvandamál og lausnir

Hér á eftir verður gerð grein fyrir ýmsum vandamálum sem viðkoma þýðingunni og lausnum á þeim. Þýðingarvandamál varða bæði orðafar og málfræði. Í 3.1 verður fjallað um yfirfærslu bókarheitisins. Í 3.2 verður rætt um þýðingu á ávarpi. Í 3.3 verður sagt frá meðferð örnefna og eiginna. Í 3.4 er umfjöllun um aðferðir í þýðingu orðatiltækja. Í 3.5 verður fjallað um tilvísanir í bókmenntir og um menningartengd orð, sérstaklega um fé og sveitalíf. Að lokum verður stuttlega sagt frá þýðingu á viðtengingarhætti í kafla 3.6.

3.1 Bókarheiti

„Ekki dæma bókina af kápunni“ segir talshátturinn. Venjulega er ég sammála því en það er samt satt að bókarheiti skiptir oft miklu máli. Mér fannst þar af leiðandi mjög mikilvægt að finna rétta titilinn á bókinni. *Svar við bréfi Helgu* er kannski ekki sérstakt bókarheiti en það lýsir vel efni skáldsögunnar og lesandi byrjar lesturinn vitandi það að Bjarni hefur fengið bréf frá Helgu. Að þýða heiti verksins orð fyrir orð hljómaði mjög illa á ítölsku að mínu mati. Því ákvað ég að gera það einfaldara og nota heitið *Lettera ad Helga* (‘Bréf til Helgu’), þar sem lesandi skilur í öllu falli á meðan lestrinum stendur að þetta er ekki bara bréf heldur svar við bréfi. Það er kannski líka gott að það komi ítalska lesandanum á óvart að Helga hafði sent Bjarna bréf fyrr. Á ítölsku er eðlilegt að gefa skáldsögur í sendibréfastíl heitið „Bréf til...“ þannig að mér fannst heppilegt að nota þetta orðalag í titli bókarinnar.

3.2 Ávarp

Svar við bréfi Helgu er skáldsaga í formi langs bréfs þar sem Bjarni talar beint við Helgu og ávarpar hana oft með því að segja *Helga mín*. Á íslensku er mjög eðlilegt að ávarpa þannig einhvern sem manni þykir vænt um en orðrétt þýðing þessa ávarps myndi hljóma sérkennilega á ítölsku og þess vegna bætti ég alltaf við lýsingarorðinu *cara* (‘kæra’) í þýðingunni:

- (1) a. Helga mín (bls. 8)
- b. Mia cara Helga
- c. Mín kæra Helga

3.3 Meðferð nafna

Þýðing örnefna og eiginnafna var viðkvæmt ferli þar sem stafsetningar- og beygingarreglur eru mjög ólíkar í íslensku og ítölsku. Ég ákvað að breyta ekki stafsetningu nafna af því að mér fannst mikilvægt að sýna merki frummálsins sem stundum verða alveg augljós því sumir bókstafir eru aðeins til á íslensku. Eiginnafnið *Elga* til dæmis er til í ítölsku og samsvarar íslenska eiginnafninu *Helgu* en mér fannst þetta óþörf aðlögun og ég varðveitti þar af leiðandi nafnið *Helgu* í þýðingunni til að halda framandleika textans. Þar sem orð fallbeygjast ekki á ítölsku notaði ég auðvitað

alltaf nefnifall íslenskra örnefna og eiginnafna, þannig að *Kolkustöðum* í frumtextanum varð *Kolkustaðir* í þýðingunni.

Í *Svari við bréfi Helgu* eru nokkur staðarheiti sem eru í raun og veru samsett orð sem sýna í sjálfu sér eðli staðanna, þ.e.a.s. orðin fela í sér lýsingu á stöðunum sem erlendir lesendur geta að sjálfsgöðu ekki skilið. Aðferðin sem ég notaði var sú að taka örnefnin í nefnifalli og bæta við lýsingu á ítölsku á undan. Útkoman hljómar eins og endurtekning fyrir mig sem kann bæði tungumálin en þessi ítrekun hjálpar ítölskum lesendum að ímynda sér betur landslagið sem höfundurinn lýsir:

- (2) a. Hörgsdalur (bls. 13)
- b. Valle di Hörgsdalur
- c. Dalur Hörgsdals

- (3) a. Fell (bls. 17)
- b. Monti Fell
- c. Fell Fell

Örnefnið í dæmi (3) er ekki samsett orð en það felur í sér eðli sitt þar sem *fell* merkir ‘fjall, ekki mjög stórt, venjulega stakt (oft flatt ofan)’.¹⁸ Í þýðingunni bætti ég þá við þessum upplýsingum.

Í eftirfarandi töflu er hægt að sjá fleiri dæmi um örnefni á íslensku í frumtextanum og hvernig þau hafa verið yfurfærð á ítölsku:

Örnefni á íslensku	Örnefni á ítölsku	Merking
Framneshæð (bls. 13)	Colle di Framneshæð	Hæð Framneshæðar
Hörgárhreppur (bls. 13)	Distretto di Hörgá	Hreppur Hörgárhrepps
Mógilsbakkar (bls.17)	Pendii di Mógil	Bakkar Mógilsbakka
Blöndudalur (bls. 19)	Valle di Blöndudalur	Dalur Blöndudals

Tafla 1: Yfurfærsla íslenskra örnefna í ítölsku

¹⁸ *Íslensk orðabók* 2007:213

3.4 Orðatiltæki

„Sameiginlegt einkenni orðatiltækja er í fyrsta lagi að búningur þeirra er fastmótaður og þau eru notuð sem ein heild í málinu. Í öðru lagi svipar þeim að því leyti til einstakra orða að þau geta ekki staðið ein sér heldur krefjast þau samhengis“.¹⁹ Þau eru auðvitað erfið að þýða því þau eru nátengd menningu frummálsins. Þegar ekki hægt er að finna samsvarandi orðatiltæki í markmálinu getur þýðandinn umorðað það. Ekki er æskilegt að þýða orðatiltæki orð fyrir orð því þau hafa rætur í frummenningunni og þar að auki eru þau oft notuð í yfirfærðri merkingu þannig að orðrétt þýðing væri ekki skiljanleg fyrir lesendur marktíttans.

Í þýðingu orðatiltækja *Svars við bréfi Helgu* notaði ég tvær mismunandi aðferðir. Ég reyndi fyrst og fremst að finna samsvarandi orðatiltæki á ítölsku en þegar ég gat ekki fundið það umorðaði ég orðasambandið. Það var ekki mikið af orðatiltækjum í hluta skáldsögunnar sem ég þýddi og flest þeirra þurfti að umorða. Hér eru tvö dæmi úr frumtextanum og þýðingunni sem sýna þessar tvær aðferðir:

- (4) a. Þessar ásakanir sem *stráðu salti í sárið* (bls. 12)
b. Queste accuse che *giravano il coltello nella piaga*
c. Þessar ásakanir sem *snéru hnífnum í sárinu*

- (5) a. Það er auðvitað *seint í rass gripið* (bls. 8)
b. È ovviamente *troppo tardi*
c. Það er auðvitað *of seint*

Í dæmi (4) er orðatiltækið *strá salti í sárið* sem merkir ‘gera e-ð illt enn verra með því að ræða um það’.²⁰ Þetta orðatiltæki er ekki til á ítölsku þannig að ég þurfti að finna samsvörun: *girare il coltello nella piaga*, sem þýðir ‘snúa hnífnum í sárinu’. Samkvæmt *Merg málsins* er þetta orðatiltæki til á íslensku líka og merkir það sama og *strá salti í sárið* en það er óformlegt²¹ og ekki mikið notað. Í dæmi (5) hins vegar er orðatiltækið *grípa í rass (á deginum)*, sem þýðir ‘byrja (of) seint á einhverju’²² en það hefur ekki jafngildi á ítölsku. Ég ákvað þá að umorða það því merkingin er frekar einföld. Að þýða

¹⁹ Jón G. Friðjónsson 1993:5

²⁰ Jón G. Friðjónsson 1993:519

²¹ Jón G. Friðjónsson 1993:266

²² Jón G. Friðjónsson 1993:493

það orð fyrir orð hefði getað valdið misskilningi hjá ítölskum lesendum sem myndu líklega hugsa um einhverja kynferðislega merkingu.

Í frumtextanum fann ég einnig orðatiltæki fengið úr Hávamálum sem var mér alveg óskiljanlegt í fyrstu. Mér fannst það mjög áhugavert því þetta sýnir hversu mikið tungumálið er tengt menningu:

- (6) a. Guð einn veit hve *lítilla sanda ég var*. (bls. 16)
- b. Dio solo sa quanto *fossi diventato gretto*.
- c. Guð einn veit hversu þröngsýnn ég hafði orðið.

Vera lítilla sanda, lítilla sæva er formlegt orðatiltæki sem þýðir ‘vera lítilsigldur’, ‘vera þröngsýnn’.²³ Eins og áður sagði er það fengið úr 53. erindi Hávamála þar sem stendur „Lítilla sanda / lítilla sæva / lítil eru geð guma“, og líkingin er óljós.²⁴ Einasta leið til að gera þetta orðatiltæki skýrt fyrir ítalska lesendur var að umorða það og nota merkinguna sem ég fann í *Merg málsins*.

3.5 Menningartengd orð og tilvísanir

3.5.1 Tilvísanir í bókmenntir

Í *Svari við bréfi Helgu* vísar Bergsveinn Birgisson af og til í gömul íslensk bókmenntaverk. Þessar tilvísanir eru auðvitað óljósar fyrir ítalska lesendur og þær geta einnig verið það fyrir Íslendinga þar sem höfundurinn vísar í Íslendingasögur og fornbókmenntir sem ekki allir þekkja. Ég þurfti þar af leiðandi að finna leið til að gera tilvísanirnar skiljanlegar og ég notaði mismunandi aðferðir, eins og sýnt verður í eftirfarandi dæmum:

- (7) a. *Ellin kerling* vinnur sitt verk. (bls. 8)
- b. *La vecchiaia* porta avanti la sua opera.
- c. *Ellin* vinnur sitt verk.

²³ Jón G. Friðjónsson 1993:520

²⁴ Jón G. Friðjónsson 1993:521

Í þessu dæmi er persónugerving, ‘líkingamál þar sem fyrirbrigði utan mannlífsins er gætt mannlegum eiginleikum’²⁵, þar sem *elli* er kerling. Þessi persónugerving á rætur sínar að rekja til 46. kafla *Gylfaginningu*, annars hluta *Snorra-Eddu*, þar sem þrumuguðinn Þór glímur við kerlingu sem heitir Elli sem er í raun og veru persónugerving ellinnar.²⁶ Orðasambandið *elli kerling* er enn þá notað á íslensku en Ítalir þekkja það ekki að sjálfsögðu, þar sem *elli* er aldrei kerling (eða eitthvað annað) á ítölsku. Því þurfti ég að sleppa *kerlingu* og skrifa bara *elli* þannig að þýðingin er miklu einfaldari en frumtextinn.

- (8) a. En *komi hann sæll þá hann vill*, eins og stendur í sálminum. (bls. 8)
b. *Quando questo giorno verrà, sia esso benedetto*, come dice il salmo.
c. *Þegar þessi dagur mun koma sé hann blessaður*, eins og segir sálmurinn.

Í dæmi (8) vísar höfundurinn í sálminn „Um dauðans óvissan tíma“ eftir Hallgrím Pétursson þegar hann segir við dauða: „Kom þú sæll, þá þú vilt“.²⁷ Ítalir þekkja auðvitað ekki þennan sálm og ég gat ekki fundið svipaða tilvitnun úr Biblíunni. Því ákvað ég að þýða setninguna orð fyrir orð og bæta við neðanmálgrein þar sem ég útskýrði fyrir ítölskum lesendum hvaðan þessi tilvitnun er og hver Hallgrímur Pétursson var. Mér fannst rétta aðferðin að bæta við neðanmálgrein því að mínu mati gæti það verið fróðlegt fyrir lesendur að læra svolítið um íslenska menningu og bókmenntir um leið og þeir njóta lestrarins, eins og nefnt var í kafla 2.3 þar sem valinu á þýðingaradferðum var lýst.

- (9) a. Já, kom ekki *Hallgerður* upp í henni. (bls. 12)
b. Sì, era come se fosse stata affetta dal *morbo di Hallgerður*.
c. Já, það var eins og hún hefði smitast af *Hallgerðarveiki*.

Að lokum er dæmi þar sem Bergsveinn Birgisson segir að Hallgerður langbrók, eiginkona Gunnars á Hlíðarenda úr *Njáls sögu*, hafi komið upp í Unni sem þýðir að Unnur hafði orðið beisk og þrjósk líkt og Hallgerður eins og margir Íslendingar vita því *Njála* er ein frægasta Íslendingasagan. En Ítalir þekkja ekki *Njálu* og ég þurfti að finna

²⁵ *Íslensk orðabók* 2007:753

²⁶ Sölvi Sveinsson 2011:218

²⁷ *Ormurinn langi* 2014:226

góða leið til að yfirfæra þessa setningu. Ég ákvað þá að segja að Unnur hafi smitast af *Hallgerðarveiki*, til þess að Ítalir geti skilið að það sé frekar neikvætt að vera eins og Hallgerður, og að bæta við neðanmálgrein þar sem ég útskýrði hver Hallgerður langbrók var og gaf nokkrar grunnupplýsingar um Íslendingasögur.

3.5.2 Séríslensk orð

Í frumtextanum eru nokkrar skírskotanir til íslenskrar menningu sem markhópurinn myndi ekki skilja því íslensk menning er ekki sérstaklega þekkt víða um heim. Ég þurfti þá að breyta öllu því sem gæti verið óskýrt fyrir Ítali og umorða það því oftast vantar jafngilt orð á ítölsku, eins og sýnt verður í eftirfarandi dæmum:

- (10) a. Kolkustöðum, á *höfuðdegi* 1997 (bls. 7)
- b. Kolkustaðir, *29 agosto* 1997
- c. Kolkustaðir, *29 ágúst* 1997

Þar sem skáldsagan er eins og bréf byrjar hún með þessari dagsetningu. Í bókinni *Sögu daganna* stendur þessi lýsing á höfuðdegi: „Höfuðdagur er 29. ágúst. Þá er þess minnst að Jóhannes skírari var hálshöggvinn. . . . Sú þjóðtrú var almenn að veður breytist um höfuðdag og eigi það veðurlag að haldast í þrjár vikur, eða lengur“.²⁸ Ég hafði aldrei heyrt um þennan dag áður en ég las bókina því hann er ekki til á Ítalíu og þar af leiðandi vantar jafngilt orð í ítölsku. Ég þurfti þá að skrifa dagsetninguna sem samsvarar höfuðdegi í staðinn, án punkts eftir 29 eins og er venja í ítölsku.

- (11) a. Hallgrímur dó á *útmánuðum* (bls. 9)
- b. Hallgrímur è morto alla *fine dell'inverno*
- c. Hallgrímur dó í *lok vetrarins*

Útmánuðir eru ‘tveir til þrír seinustu mánuðir vetrar (einkum góa og einmánuður)’.²⁹ Þetta er samkvæmt gamla íslenska tímatalinu og jafngilt orð vantar á ítölsku og því þurfti ég að umorða og segja *í lok vetrarins* í staðinn eins og sést í dæmi (11).

²⁸ Árni Björnsson 1995:233

²⁹ *Íslensk orðabók* 2007:1113

- (12) a. Þú hysjaðir upp *lopapeysuna* (bls. 13)
b. Tu ti tiravi su il *maglione di lana*
c. Þú hysjaðir upp *ullarpeysuna*

Lopapeysa er ‘peisa úr vélunnum lopa, oft með útprjónuðum tvíbanda munsturbekk’.³⁰ Heitið er að sjálfsögðu séríslenskt orð og jafngilt orð vantar á ítölsku. Lopapeysa er samt orðin svolítið þekkt núna því ferðamenn sem koma til Íslands og kaupa sér hana eru margir en til að vera viss að allir lesendur skilji þýðinguna talaði ég almennt um *ullarpeysu*.

- (13) a. Mín *skyrhvítu* læri (bls. 13)
b. Le mie cosce *bianche come il latte*
c. Mín læri *hvít eins og mjólk*

Eins og *lopapeysa* í dæmi (12) er *skyr* séríslenskt orð sem merkir ‘algengur íslenskur matur úr mjólk (undanrennu) sem hefur verið flóuð og hleypt með sérstökum gerlum og hleypi sem hvata’.³¹ Hægt er að kaupa skyr einnig á Ítalíu núna og heitinu hefur ekki verið breytt, það heitir eins á ítölsku, en skyr er samt ekki orðið almennt þekkt enn þá í mínu heimalandi. Þessi myndhverfing yrði óljós bæði fyrir lesendur sem þekkja skyr og þá sem gera það ekki, þar af leiðandi ákvað ég að nota í staðinn viðlíkingu sem er mjög algeng í mínu tungumáli: *vera hvítur eins og mjólk*.

3.5.3 Orðaforði um fé og sveitalíf

Eins og nefnt var í fyrsta kafla notar Bergsveinn Birgisson gamalt orðafar sem tengist sveitalífinu og nákvæm hugtök til að lýsa fé. Þetta var kannski stærsta áskorunin í þýðingarferlinu því lítið vissi ég um fé og sveitalíf og erfitt var að finna þessi orð í íslensk-ítölsku orðabókinni. Franska þýðingin var mjög gagnleg í þessu tilfelli því hún hjálpaði mér að skilja betur sum orð og það var einnig auðveldara að finna merkingu orða í fransk-ítölsku orðabókinni. Hér á eftir verða sýnd nokkur dæmi um orðafar sem erfitt var að þýða því jafngild orð vantaði og sem oftast þarfnaðist því umorðunar:

³⁰ *Íslensk orðabók* 2007:621

³¹ *Íslensk orðabók* 2007:911

- (14)
- a. af fiskiránnum svignandi undan grásleppu og signum fiski (bls. 10)
 - b. delle rastrelliere incurvate sotto il peso dei lompi e del pesce essiccato
 - c. af grindunum svignandi undan þyngd grásleppa og þurrkaða fisksins

Það tók mig langan tíma að þýða þennan stutta setningabút. Ég þurfti að spyrja nokkra Ítali sem þekkja sjávarútveg til þess að finna orð á ítölsku fyrir *fiskirá* af því að það er ekki hægt að finna það í íslensk-ítölsku orðabókinni (orðið *rá*, sem á íslensku merkir meðal annars ‘slá sem fiskur er hengdur á til þurrkunar, herslu’³², er til í íslensk-ítölsku orðabókinni en þýðingin er mjög ónákvæm). Grásleppa er fiskur sem er ekki sérstaklega þekktur á Ítalíu, þess vegna ákvað ég að bæta við neðanmálgrein þar sem ég útskýrði fyrir lesendum hvernig fiskur er þessi. Þar að auki vantar jafngilt orð fyrir *siginn fisk* á ítölsku, sem er ‘upphengdur fiskur, vindþurrkaður fiskur, þó ekki þurr í gegn’.³³ Þá ákvað ég að skrifa *þurrkaðan fisk* eftir að hafa reynt að skilja hvað siginn fiskur var því ég hafði aldrei heyrt um hann.

- (15)
- a. af dúntekju (bls. 10)
 - b. della raccolta del piumino di edredone
 - c. af tekju dúns æðar

Dúntekja er ekki þekkt fyrirbæri á Ítalíu. Hér átti höfundurinn við æðardúntekju og því ákvað ég að bæta þeim upplýsingum við í þýðingunni og einnig neðanmálgrein þar sem ég útskýrði fyrir ítölskum lesendum hvernig fugl æðarfuglinn er því hann er ekki þekktur á Ítalíu.

- (16)
- a. forðagæslumaður (bls. 13)
 - b. controllore delle scorte invernali di fieno
 - c. eftirlitsmaður vetrarforða heys

Samkvæmt *Íslenskri orðabók þýðir forðagæsla* ‘eftirlit með (vetrar)forða, heybirgðum’.³⁴ Allar þessar upplýsingar eru í einu samsettu orði í íslensku og jafngilt

³² *Íslensk orðabók* 2007:777

³³ *Íslensk orðabók* 2007:855

³⁴ *Íslensk orðabók* 2007:248

orð er ekki til í ítölsku þannig að ég þurfti að umorða það og þýðingin varð miklu lengri en það sem stendur í frumtextanum.

- (17) a. sigmenn (bls. 18)
b. raccoglitori di uova di uccelli marini
c. þeir sem tína egg sjávarfugla

Sigmaður merkir ‘maður sem sígur í bjarg eftir fugli eða eggjum’³⁵, þar sem orðalagið *síga í bjarg* þýðir ‘renna sér í festi niður bjarg’.³⁶ Orðið *sigmaður* felur þá í sér allar þessar upplýsingar og afar erfitt var að finna leið til að yfirfæra þetta orð yfir á ítölsku því þetta hugtak er alls ekki til. Ég ákvað að umorða það og tala um menn sem tína egg sjávarfugla og útskýra í neðanmálgrein að þessir menn renna sér í festi niður bjarg til þess að finna egg.

- (18) a. í júgrinu frákonumegin (bls. 20)
b. nella parte sinistra della mammella
c. vinstra megin í júgrinu

Frákonumegin merkir ‘við vinstri hlið mjólkurkúr (þeim megin sem mjaltakonan situr ekki)’.³⁷ Þetta er mjög nákvæmt orð til að lýsa þeirri hlið sem sá sem mjólkur kýrnar situr ekki við og það hefur ekki jafngildi á ítölsku, þar af leiðandi ákvað ég að einfalda það og tala bara almennt um vinstra megin.

Fé skiptir miklu máli í *Svari við bréfi Helgu* og þegar Bergsveinn Birgisson talar um það notar hann sérstakan orðaforða. Ítölsku vantar þessa fjölbreytni málfars, eða kannski hefði ég átt að tala við ítalska smala til að finna jafngild orð. Ég lærði þá að *gemlingur* og *dilkur* eru önnur heiti yfir *lamb* sem hafa líka í sér skírskotun til aldurs, að *brundhrútur* er ‘hrútur notaður til undaneldis’³⁸ og að *lagðprútt fé* er ‘með fallega ull’.³⁹

Í öðrum kafla bókarinnar lýsir höfundurinn fjármörkum Bjarna og Helgu. Mark er ‘(skorið) einkenni, einkum á eyrum (hornum) búpenings’⁴⁰:

³⁵ Íslensk orðabók 2007:849

³⁶ Íslensk orðabók 2007:855

³⁷ Íslensk orðabók 2007:262

³⁸ Íslensk orðabók 2007:121

³⁹ Íslensk orðabók 2007:572

⁴⁰ Íslensk orðabók 2007:644

- (19) a. Ég hefði rifjað upp markið þitt, *hvatt, sýlt* og *gagnbitað* og þú hefðir spurt mig hvernig mitt var aftur, *tvístýft framan vinstra, sýlt og biti framan hægra*. (bls. 13)
- b. Avrei richiamato alla mente il marchio alle orecchie delle tue pecore, che consisteva nelle *stesse tacche su entrambe le orecchie*, e tu avresti chiesto come fosse già il mio, *una sola tacca all'orecchio sinistro e due al destro*.
- c. Ég hefði rifjað upp eyrnamark kindanna þinna, sem samanstóð af *sama bitum á báðum eyrunum*, og þú hefðir spurt hvernig mitt var aftur, *bara eitt bit á vinstra eyranu og tvö á hægra*.

Í annari útgáfu *Íslenskrar orðabókar* eftir Árna Böðvarsson, á síðu 212, er tafla sem kom mér til hjálpar því sýndar eru myndar af 102 mörkum, sem eru nær öll algengustu eyrnamörk sauðfjár. Til dæmis er *hvatt* ‘jöfn sneiðing framan og aftan af ofanverðu eyra’⁴¹ og *gagnbitað* ‘biti framan og aftan’.⁴² Ég reyndi fyrst að útskýra í þýðingunni hvernig þessi mörk litu út með því að lýsa myndunum sem ég fann í töflunni því ítölsku vantar öll þessi heiti en útkoman var allt of flókin og óþarflega löng því ég þurfti að nota mörg orð þar sem bara eitt stendur í frumtextanum. Að lokum ákvað ég að sleppa lýsingunni því hún skiptir ekki miklu máli fyrir ítalska lesendur og ég gerði þetta eins einfalt og ég gat því það var engan veginn hægt að þýða fjármörk yfir á ítölsku. Ég bætti einnig við neðanmálsgrein þar sem ég útskýrði hvað fjármörk eru og að ekki væri kleift að þýða þau. Í frönsku þýðingunni hins vegar var Catherine Eyjólfsson nákvæmari og lýsti hvernig þessi fjármörk líta út en útkoman er ekki mjög skýr að mínu mati þar sem franskir lesendur hafa líklega aldrei séð fjármörk og erfitt er fyrir þá að ímynda sér þessi einkenni þótt þeim sé lýst.

3.6 Viðtengingarháttur

Í íslensku er viðtengingarháttur „notaður í ýmsum setningum sem ekki tákna beinar staðreyndir heldur fela í sér óvissu, möguleika, ósk, skilyrði eða því um líkt“.⁴³ Í ítölsku hins vegar eru til tveir sagnhættir sem samsvara viðtengingarhætti í íslensku: *coniuntivo* (‘viðtengingarháttur’) og *condizionale*, sem kallaður er *skildagatíð* í *Ítalskri málfræði* og sem er notaður í þeim tilgangi „að leggja áherslu á að upplýsingar séu

⁴¹ Árni Böðvarsson 1993:430

⁴² Árni Böðvarsson 1993:261

⁴³ Ásta Svavarsdóttir og Margrét Jónsdóttir 2012:187

óstaðfestar eða að sú skoðun sem verið er að tjá sé einhverjum vafa undirorpin“.⁴⁴ Í öðrum kafla *Svars við bréfi Helgu* eru nokkrar málsgreinar þar sem höfundurinn lýsir atvikum sem gerðust aldrei í raun og veru á milli Bjarna og Helgu en sem fólk í hreppnum hélt að hefðu gerst. Bergsveinn Birgisson notar þá alltaf viðtengingarhátt II (þátíðar) í þessum tilvikum til þess að tjá þessa óvissu og sýna að þetta sé bara óstaðfestur kvittur. En í þýðingunni þurfti ég alltaf að nota skildagatíð þar sem Bergsveinn notar viðtengingarhátt II:

- (20) a. Síðan *hefði ég kysst þig* og eitthvert fumandi þukl *hefði átt sér stað* (bls. 13)
- b. *Poi ti avrei baciata*, in seguito delle palpate frettolose *avrebbero avuto luogo*
- c. Síðan *þig hefði kysst*, svo þreifingar fumkenndar *hefðu átt stað*

⁴⁴ Freyr Þórarinnsson 2012:36

Lokaorð

Þjóð sem þýðir lítið en sækir allt sitt í eigin hugsanir er þröng, og sé hún fjölmenn verður hún í viðbót hættuleg öðrum vegna þess að flest er henni framandi nema eigin hugsanir og siðir. Þýðingar víkka manneskjuna og þar með heiminn. Þær hjálpa þér að skilja fjarlægjar þjóðir. Manneskjan hatar síður, eða óttast, þá sem hún skilur. Skilningurinn getur bjargað manneskjuni frá sjálfri sér.⁴⁵

Þessi fallegu orð Jóns Kalmans Stefánssonar endurspeгла hugsun mína um þýðingar og ég gæti ekki verið meira sammála þeim. Þýðingar gera okkur kleift að komast inn í menningarheima sem við myndum aldrei telja aðgengilega og hjálpa okkur að skilja heiminn og okkur sjálf. Með því að þýða *Svar við bréfi Helgu* yfir á ítölsku gerði ég tilraun til að gera íslenska sveitalífið um miðja 20. öld skiljanlegt fyrir ítalska lesendur. Sá sem þekkir fortíð Íslands getur betur skilið nútíma landsins.

Eins og áður sagði var þetta mikil áskorun og stundum spurði ég sjálfa mig hvort ég væri nóg góð til þess að láta þessa yndislegu bók njóta sannmælis, en ég gerði samt mitt besta. Að þýða þessa skáldsögu var fyrst og fremst gefandi upplifun og ég lærði ótrúlega mikið um leið, sérstaklega orðaforða um fé sem er alltaf gagnlegur á Íslandi. Ég ætti kannski að vinna í sveit í sumar, ég held að ég sé alveg tilbúin til að meta holdafar kindanna þökk sé Bergsveini.

Ég vona að minnsta kosti að þú, sem kannt ítölsku og heldur áfram að lesa, njótir þýðingar minnar eins mikið og ég naut lestrar *Svars við bréfi Helgu*. Og fyrirgefðu mér ef ég hef gert mistök: „Allir menn gera villur. Annars eru þeir ekki menn“.⁴⁶

⁴⁵ Jón Kalman Stefánsson 2011:178

⁴⁶ Bergsveinn Birgisson 2011:22

Heimildaskrá

- Árni Björnsson. 1995. *Saga daganna*. Mál og menning, Reykjavík.
- Árni Böðvarsson. 1993. *Íslensk orðabók*. Mál og menning, Reykjavík.
- Ásta Svavarsdóttir og Margrét Jónsdóttir. 2012. *Íslenska fyrir útlendinga. Kennslubók í málfræði*. Málvísindastofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Ástráður Eysteinnsson. 1996. *Tvímæli. Þýðingar og bókmenntir*. Háskólaútgáfan, Reykjavík.
- Bergsveinn Birgisson. 2011. *Svar við bréfi Helgu*. Bjartur, Reykjavík.
- Bergsveinn Birgisson. 2013. *La Lettre à Helga*. Catherine Eyjólfsson þýddi. Zulma, París.
- Bergsveinn Birgisson. 2018. Tölvupóstur til höfundar, 15. febrúar.
- Bókmenntaborgin*. 2018. Bergsveinn Birgisson. Sótt 16. febrúar 2018 af <https://bokmenntaborgin.is/bokmenntavefur/hofundar/bergsveinn-birgisson>
- Freyr Þórarinnsson. 2012. *Ítölsk málfræði*. Sótt 27. mars 2018 af <http://www.einmitt.is/italska/%C3%8Dt%C3%B6lskM%C3%A1lf%C3%A6%C3%B0i-2%C3%BAtg.pdf>
- Íslensk orðabók*. 2007. Ritstj. Mörður Árnason. Edda útgáfa, Reykjavík.
- Jón G. Friðjónsson. 1993. *Mergur málsins. Íslensk orðatiltæki: uppruni, saga og notkun*. Örn og Örlygur bókaklúbbur hf., Reykjavík.
- Jón Kalman Stefánsson, 2011. *Hjarta mannsins*. Bjartur, Reykjavík.
- Morgunblaðið*. 4. apríl 2017. Bergsveinn sleginn til riddara. Sótt 17. febrúar 2018 af https://www.mbl.is/frettir/innlent/2017/04/04/bergsveinn_sleginn_til_riddara/
- Nida, Eugene. 2012. „Principles of Correspondence“. *The Translation Studies Reader*, bls. 126-140. Ritstj. Lawrence Venuti. Routledge, Lundúnir.
- Ormurinn langi. Leiftur úr íslenskum bókmenntum 900-1900*. 2014. Ritstj. Bragi Halldórsson, Knútur S. Hafsteinsson og Ólafur Oddsson. Bjartur, Reykjavík.
- Sigurður G. Valgeirsson. 2012. Að hrökkva eða stökkva. *Morgunblaðið*, 1. maí. Sótt 17. febrúar 2018 af <https://www.mbl.is/greinasafn/grein/1420206/>
- Sölvi Sveinsson. 2011. *Guðirnir okkar gömlu ásamt Snorra-Eddu* í útgáfu Guðrúnar Nordal. Bjartur, Reykjavík.

Wikipedia. 2017. Cyclopterus lumpus. Sótt 26. nóvember 2017 af https://it.wikipedia.org/wiki/Cyclopterus_lumpus

Wikipedia. 2017. Hallgrímur Pétursson. Sótt 22. nóvember 2017 af https://it.wikipedia.org/wiki/Hallgr%C3%ADmur_P%C3%A9tursson

Wikipedia. 2017. Somateria mollissima. Sótt 26. nóvember 2017 af https://it.wikipedia.org/wiki/Somateria_mollissima

Wikipedia. 2018. Hávamál. Sótt 7. mars 2018 af <https://it.wikipedia.org/wiki/H%C3%A1vam%C3%A1l>

Wikipedia. 2018. Njáls saga. Sótt 22. febrúar 2018 af https://it.wikipedia.org/wiki/Nj%C3%A1ls_saga

Wikipedia. 2018. Sturlunga saga. Sótt 4. mars 2018 https://it.wikipedia.org/wiki/Sturlunga_saga

Lettera ad Helga

**Ítölsk þýðing
bls. 7-22**

Kolkustaðir, 29 agosto 1997

Cara Helga,

Alcune persone muoiono per cause esterne. Altre perché la morte se la portano dentro da molto tempo, e si diffonde in loro attraverso le vene. Tutti muoiono. Ognuno a modo suo. Alcuni si accasciano a terra nel bel mezzo di una frase. Altri si congedano serenamente in un sogno. Quest'ultimo si spegne allora come lo schermo alla fine di un film? O cambia semplicemente aspetto, assumendo una nuova luminosità e nuovi colori? E tutto ciò è in qualche modo percepibile a colui che sta sognando?

La mia Unnur è morta. È morta sognando, una notte in cui nessuno era nei paraggi. Benedetto sia il suo ricordo.

Per quanto mi riguarda sono ancora piuttosto in forma, a parte le spalle e le ginocchia irrigidite. La vecchiaia porta avanti la sua opera. Ci sono ovviamente dei momenti in cui uno guarda le pantofole e pensa che verrà il giorno in cui loro saranno ancora là - ma non ci sarà più nessuno per calzarle. Quando questo giorno verrà, sia esso benedetto, come dice il salmo.¹ Ne è passata di vita nel mio petto. E ho avuto modo di assaggiarla – la vita. È proprio così, mia cara Helga.

Ahimè, sono proprio diventato un vecchio impossibile, come si può notare dal fatto che ho cominciato a riaprire vecchie ferite. Ma tutti hanno in sé una porta, dalla quale vogliono lasciar uscire il proprio io interiore. E la mia uscita di sicurezza – è la vecchia porta dell'ovile del mio defunto padre, quella dove il sole attraversa le fenditure in lunghi e sottili raggi tra le assi sconnesse. Se la vita si trova da qualche parte allora è tra le fenditure. E la mia porta è diventata talmente storta, traballante e sgangherata che non è più in grado di separare l'interno dall'esterno. Ma forse è proprio questo il bello dell'opera dell'artigiano - il fatto che non sia perfetta e che ci siano fenditure e interstizi che lasciano passare il sole e la vita.

¹ Riferimento al salmo "Um dauðans óvissan tíma" ("Sull'Ora Incerta della Morte") di Hallgrímur Pétursson, spesso cantato ai funerali in Islanda. Hallgrímur Pétursson (1614-1674) fu un noto poeta e vescovo luterano islandese. La sua opera più importante è una raccolta di 50 testi poetico-religiosi dal titolo *I Salmi della Passione* (in islandese *Passúsálmur*), usciti in traduzione italiana nel 1998, per i tipi di Ariete. (N.d.T.)

Presto partirò per quel lungo viaggio al quale tutti gli uomini sono destinati, mia cara Helga. Ed è risaputo che tutti provano a sbarazzarsi di qualche fardello prima di incamminarsi. È ovviamente troppo tardi per scriverti questa lettera, ora che sono tutti, chi più chi meno, morti o acciaccati dall'età, ma l'abbozzerò comunque. Se la cosa ti sembra inappropriata, non hai che da gettare questo scarabocchio. Le mie parole sono frutto di buone intenzioni. Non ti ho mai voluto altro che bene e lo sai, mia cara Helga.

Hallgrímur è morto alla fine dell'inverno. L'anno scorso il cancro non gli permetteva più di ingoiare e non si riusciva a far entrare più nulla nel suo corpo, grande e grosso com'era. Si è consumato tra le mani dei medici all'ospedale, e quando sono andato a trovarlo a febbraio era pelle e ossa. È stato uno spettacolo triste. Benedetto sia il suo ricordo.

Benedetto sia semplicemente tutto ciò che prova e ha provato ad esistere.

Mio nipote Marteinn, il figlio di mio fratello, è venuto a prendermi alla casa di riposo e potrò quindi trascorrere il periodo più caldo dell'estate in una stanza con vista sulla fattoria dove tu ed Hallgrímur abitavate. Lascio vagare la mia mente sulle colline qui intorno, che profumavano di sole tanto tempo fa. È all'incirca tutto ciò che posso fare ora come ora.

L'agonia di Unnur è durata cinque anni, di cui quattro e mezzo con la ferma volontà di morire. Quel periodo mi ha logorato in tanti modi. Non riesco a capire che cosa le fosse preso. Era come se tutto ciò che c'era di buono in lei si fosse trasformato pian piano in rimproveri per cose insignificanti. Se mentre mi occupavo di lei in camera rovesciavo del succo di frutta o urtavo un vaso di fiori mi sentivo dire di essere sempre stato un "maledetto imbranato", "incapace in tutte le faccende". Era forse questa la durezza celata del suo carattere - di cui avevo sempre sospettato - che faceva finalmente capolino?

Smise di alzarsi e rifiutava di nutrirsi, ridotta ormai all'osso e trascinata al limite dell'inedia da un male invisibile. La sua anima attempata, a me così familiare, andava consumandosi. Sì, la sua anima l'abbandonò. Unnur divenne acida e meschina nei modi, non importa quali cure le venissero amorevolmente dedicate. Divenne semplicemente una vecchietta decrepita e in più inferma. Ma non si può certo giudicare un malato alla stessa maniera di una persona sana. Osservavo l'azzurro dei suoi occhi incupirsi ed annerirsi come il cielo sopra le montagne. Data la sua situazione mi sentivo in dovere di tenerle compagnia. Non sembrava rassegnarsi al fatto di trovarsi in una tale situazione, amareggiata com'era di essere stata scaraventata in questa esistenza e di averla trascorsa

in questo modo. Era chiaro che io fossi semplicemente il farabutto che con lei aveva solo e soltanto finto per tutta la vita. Non l'avevo mai amata, diceva lei. Così, freddamente. Distogliendo lo sguardo.

Eppure le dimostravo tutto l'affetto di cui ero capace. Le compravo riviste e scatole di cioccolatini. Tirai fuori delle foto nostre durante la fienagione a Grundir, della vecchia fattoria, delle rastrelliere incurvate sotto il peso dei lompi² e del pesce essiccato, della raccolta del piumino di edredone³ e dei giovani pulcinella di mare sugli isolotti, di me che raschiavo le pelli dei cuccioli di foca e che riparavo la piccola barca nella rimessa, di Unnur sul trattore con il latte nel cassone, in poche parole di tutto il sole che mi era stato concesso di fotografare in questa vita con la mia vecchia Polaroid. Su una foto ti si intravedeva. Risaliva a prima che Hulda nascesse, e falciavamo i prati in compagnia. Unnur ti indicò. Disse:

- Avresti dovuto prendere lei. Non una pecora sterile come me. È lei che hai sempre desiderato, non me.

Spinse via l'album di foto. Fissò i piedi del letto con uno sguardo vuoto. Provai pena per lei. Sentii di amare quella povera inferma, quella creatura moribonda che non aveva più nessuno al mondo. Pensai che avevo fatto bene a consumarmi con lei per tutti questi anni. Altrimenti chi si sarebbe occupato di lei? Delle lacrime colarono lungo le sue guance, come piccole onde di dolore. All'esterno della casa di riposo era ormai sera e il traffico si era calmato. Il bagliore dei lampioni entrava nella stanza attraverso la finestra ed illuminava le sue guance umide di lacrime.

E poi morì. Nel bel mezzo della notte. In un sogno.

-2-

Il vecchio spettro che credevo ormai esorcizzato da tempo, quel fantasma invocato per pura crudeltà dalla gente della provincia, si era risvegliato in Unnur. Sì, era come se

² Detti anche ciclotteri, pesci diffusi nei freddi mari del Nord le cui uova vengono messe in commercio come succedaneo del caviale. (N.d.T.)

³ Grossa anatra marina che vive lungo le coste delle regioni nordiche ed il cui piumino, caldo e morbido, in Islanda viene tuttora raccolto direttamente dai nidi ed usato per imbottire trapunte e cuscini. (N.d.T.)

fosse stata affetta dal morbo di Hallgerður⁴, quel maledetto vizio islandese per cui uno non riesce mai a sbarazzarsi del passato o a perdonare qualcosa. Alla casa di riposo ero ormai diventato “l’adultero, l’impostore e il male in carne ed ossa”, e Unnur aveva cominciato a descrivermi minuziosamente il piacere libidinoso che secondo lei avevo tratto da te ad ogni transumanza delle greggi.⁵ Mi allontanai vergognandomi a dir poco, e grazie al cielo solo in pochi la sentirono quando cominciò a gridare che ti avevo presa da dietro, palpando con concupiscenza i tuoi seni pesanti e possedendoti con delle scosse tali da farti schioccare le natiche. Diceva proprio così: i tuoi seni pesanti. Questi suoi attacchi terminavano poi con delle crisi di pianto durante le quali si accusava di essere una pecora sterile messa in disparte. E nonostante mi desse del fannullone che non aveva mai ottenuto nulla nella vita - tu sai bene, Helga, che non mi sono mai girato i pollici, se non quella settimana in cui la polmonite mi costrinse a letto - ciò mi feriva comunque meno di queste accuse che giravano il coltello nella piaga, aperta già tempo prima dalle dicerie di paese.

Quale fu il fatto che, senza mai essersi verificato, poté dare adito a tali pettegolezzi, comportando delle conseguenze altrettanto spiacevoli, se non peggiori, di quelle che sarebbero state causate se esso avesse avuto davvero luogo? Ed è possibile tracciare una linea tra ciò che successe veramente e ciò che la plebe calunniatrice, rintanata nelle cucine e inebriata dalle grandi bevute di caffè, insinuazioni e pettegolezzi, sosteneva che fosse accaduto? Che cosa non successe affatto quel 17 settembre '39 - verificandosi invece nella mente delle malelingue?

Fu quando gli altri superarono la valle di Hörgrsdalur, per poi sparire dietro il colle di Framneshæð, che io sarei sceso pian piano lungo il pendio, per poi raggiungerli nella conca erbosa di Steinhúsbakkar? E avremmo camminato insieme e chiacchierato di quanto fosse bello quell’anno il vello delle pecore venute dalla montagna e di quanto gli agnelli fossero pasciuti e dal musetto innocente e il ventre candido. E del fatto che io, in quanto controllore delle scorte invernali di fieno del distretto di Hörgá, non dovessi preoccuparmi del fatto che i contadini potessero ridurre alla fame le proprie

⁴ Hallgerður Höskuldsdóttir, moglie di Gunnar Hámundarson di Hlíðarendi e famosa per la sua bellezza ma anche per la sua indole rancorosa e testarda, è uno dei personaggi della *Saga di Njáll* (in islandese *Njáls saga*). La *Saga di Njáll* fa parte delle *Saghe degli Islandesi*, basate su eventi storici avvenuti tra il IX e l’XI secolo d.C. e trascritte tra il XII e XV secolo. (N.d.T.)

⁵ Ogni anno, durante il mese di settembre, i pastori islandesi prendono parte alla tradizionale transumanza delle greggi, chiamata “réttir”. Durante questo evento i pastori, aiutati da amici e famigliari, si recano sulle montagne e nelle valli, a piedi e a cavallo, per recuperare le pecore che hanno lì trascorso l’estate al pascolo. (N.d.T.)

bestie quell'inverno visto com'era andata bene la fienagione. Avrei richiamato alla mente il marchio alle orecchie delle tue pecore⁶, che consisteva nelle stesse tacche su entrambe le orecchie, e tu avresti chiesto come fosse già il mio, una sola tacca all'orecchio sinistro e due al destro. Proprio così. Dopodiché avremmo scambiato qualche parola su Bassi, il montone da riproduzione che ci era stato prestato a Fljót, nell'est, e su quanto il suo torace fosse largo e la schiena bella in carne. E quando queste parole sul montone sarebbero state pronunciate la dolce vertigine del desiderio si sarebbe propagata nelle mie vene, avrei quindi sfiorato le tue ciocche, paragonandole alla neve portata dal vento sui fianchi della montagna, e tu avresti esclamato ridendo: "Bjarni, smettila!".

Poi ti avrei baciata, in seguito delle palpate frettolose avrebbero avuto luogo ed io mi sarei abbassato i pantaloni mentre tu ti tiravi su il maglione di lana denudandoti i seni, ed io avrei quindi lasciato le mie cosce bianche come il latte schiacciare su di te, mentre il chiurlo gorgheggiava nell'aria satura del pesante profumo della brughiera, e così noi due povere creature lì in quella conca erbosa saremmo diventate una cosa sola per qualche istante, fino all'ultimo respiro del flusso della linfa, quando il bianco seme sarebbe allora colato in un grumo gelatinoso dal tuo interno coscia per poi ricadere su alcuni fili d'erba secca, unici testimoni di quella fiamma fugace che ci aveva investito.

Ecco, questo è quanto si sarebbe verificato.

Dovremmo stupirci del fatto che possano accadere fatti simili? Non è forse la natura nella sua totalità a fare in modo che questo genere di incontri si verificchino?

E la gente avrebbe fatto insinuazioni nelle cucine, com'è sua abitudine. Ma questo non avrebbe causato alcun danno perché, con la coda tra le gambe, mi sarei affrettato a chiedere umilmente scusa alla mia cara Unnur per questo passo falso - gesto che lei avrebbe senz'altro preferito rispetto a quel mio sgradevole atteggiamento difensivo, che tendeva a considerare tutti come dei nemici intenzionati a farmela pagare dopo che il pettegolezzo era stato messo in circolazione. Avrei anche provato a fare ammenda mostrandole più tenerezza, essendomi reso conto del fatto che questa vita terrena non consiste nello schiacciare il proprio ventre contro quello altrui, bensì nel mostrare affetto e premura nei confronti del prossimo. Io e te avremmo fatto sesso

⁶ Le orecchie delle pecore islandesi vengono marchiate tramite dei tagli particolari per poter distinguere gli esemplari appartenenti a greggi diversi. In islandese esistono un centinaio di termini specifici per indicare questi marchi, che per ovvie ragioni non è possibile tradurre in italiano. (N.d.T.)

liberandoci così una volta per tutte del nostro desiderio, e avrei poi potuto voltare pagina, mettendomi a pensare e ad aspirare ad altre cose.

La realtà è che tutto ciò non accadde mai. Non ci incontrammo affatto nella conca come credevano coloro che avevano sparso quella voce - sai bene che fu il caso a volere che fossimo di gran lunga gli ultimi a ridiscendere dalla spedizione di ricerca delle pecore, e che ci incontrassimo al valico che domina la zona di smistamento delle greggi.⁷ È per questo che ridiscendemmo il pendio insieme. Ma questo fu sufficiente perché il fatto si verificasse nella testa della gente, con tutti i sospiri e i gemiti di piacere che ne conseguirono, e in ogni caso chi può opporsi all'immaginazione di chi concepisce tali fantasie? Così la nostra presunta libidine si diffuse come un incendio le cui fiamme finirono per lambire la mia dimora. Quella primavera ero appena rientrato per ripararmi dal vento glaciale proveniente da nord e mi stavo sfregando le mani, lamentandomi di quel freddo eccezionale, quando entrai in cucina dove Unnur era indaffarata dietro ai fornelli.

- Perché non te ne vai a letto con quella per riscaldarti? Lei ti aspetta senz'altro là a gambe aperte.

Inizialmente rimasi interdetto sentendo ciò. Poi persi le staffe. Le mollai uno schiaffo intimandole di tenere la lingua a posto. Lei arrossì, dirompendo poi in un vero e proprio fiume di lacrime, dandosi della povera sterile e dicendo di non capire per quale motivo la tenessi ancora con me. Che avrei fatto meglio a lasciarla andare. Che amavo te e non lei.

Le dissi di no, che non era vero.

Dichiarò che sarebbe stato meglio che chiedessi il divorzio per poi prendere te in moglie. Che aveva visto come ti guardavo, in un modo in cui non la guardavo mai. Che ti desideravo. Poi corse via e si rinchiuso nell'armadio.

Ribadii: No. Mai e poi mai!

Mi urlò da dietro le ante piangendo con dei singhiozzi strozzati, quasi come se stesse cercando di reprimerli, il che li rendeva ancora più strazianti. Rimasi di sasso, seduto sul letto. Gli occhi piantati sul pavimento, iniziai a chiedermi se non fosse il caso di levigare quelle dannate assi che avevano cominciato a sfaldarsi e a consumarsi al punto che uno rischiava di ritrovarsi con una spina conficcata nella pianta dei piedi.

⁷ Dopo che le pecore vengono riportate a valle durante la transumanza esse vengono fatte entrare in appositi recinti dove i pastori le smistano a seconda del gregge di appartenenza. (N.d.T.)

Mi si strinse il cuore dopo che queste maldicenze si diffusero nel distretto, o per meglio dire, le maldicenze si strinsero in una morsa attorno al mio cuore. Non provavo più piacere nelle attività quotidiane ed ero divenuto scontroso e impaziente, incapace di gestire ciò che fremeva in me. Mi sembrava che la gente mi guardasse con diffidenza. “Maledetto donnaio!””, ecco cosa leggevo negli sguardi dei miei compaesani quando mi recavo alla Cooperativa o in chiesa. Unnur si allontanò da me, forse perché i suoi piagnistei a casa mi avevano reso insolente e irascibile.

Era come se in me si agitasse una creatura immonda bramosa di insozzare con i propri succhi gastrici quel lieto evento che era sulla bocca di tutti, ma che non avevo mai avuto modo di vivere in prima persona, nonostante mi venisse imputato. Fu allora che cominciai ad avere voglia di te, mia cara Helga. In effetti le tue forme erano davvero perfette, non c’era quindi da stupirsi che i pettegoli si adoperassero per diffondere tali voci. In questo modo potevano sfogare le loro proprie frustrazioni.

Ogni volta che passavo alla fattoria tua e di Hallgrímur per portarvi dei rimedi per le bestie, vermifughi o contro la dissenteria, o qualsiasi altra cosa che un amico, vicino e controllore delle scorte invernali di fieno poteva procurare, e che Hallgrímur era partito per i fiordi dell’est per “montare qualcosa di più che una puledra”, come eri solita dire, lasciandoti così sola alla fattoria con i vostri due bambini, allora i miei pensieri si rivelavano a dir poco triviali. Dio solo sa quanto fossi diventato gretto in seguito alla diffusione di questa diceria, e a che punto fossi amareggiato nel vedermi accusato senza nemmeno aver potuto gustare la dolcezza purificatrice del crimine.

-3-

C’è da stupirsi del fatto che io abbia pensato a te, quando gli uomini sono partiti alla ricerca delle pecore sui monti Fell? Credo di aver già accennato al fatto che nel bel mezzo di queste dicerie mi sembrò di essere stato inghiottito da un vortice. L’autunno in cui ridiscendemmo insieme i pendii di Mógil dopo tutti gli altri, fu Ingjaldur di Hóll a cominciare a spettegolare sul nostro conto, di questo son sicuro. Si mise a spargere delle voci vaghe e allusive. Si attribuisce a suo padre, Guðmundur di Hóll, una celebre frase risalente ai tempi in cui due famiglie coabitavano a Hóll con poche pareti divisorie all’interno della fattoria, per cui tutti dormivano insieme nella sala comune. Guðmundur

avrebbe detto alla moglie di Bárður, una sera in cui lei si rannicchiò al suo fianco: “Ma dai, sei proprio tu, cara Sigríður, che cerchi di sedurmi alle spalle di Bárður?”. E non fu forse proprio quella la sera in cui fu concepito Ingjaldur?

Quando ripenso a quei tempi, ricordo senza alcuna vergogna il nostro rapporto, che iniziò a sbocciare proprio poco dopo che i pettegolezzi cominciarono a stuzzicare i miei pensieri. Forse sono diventato completamente immorale, nient'altro che un donnaiolo impudente, ma rammento che desideravo lasciar fiorire su di te tutto ciò che mi portavo dentro.

La distanza tra me e Unnur andava aumentando: le effusioni amorose, d'altronde, erano fuori discussione. Lei era ovviamente sempre presente e adempiva impeccabilmente ai propri doveri. Aveva un detto per tutto: “È la rosa più rossa che appassisce per prima nel giardino” diceva a proposito della mia abitudine di mandare al mattatoio per primi gli agnelli più grossi, la cui carne sarebbe stata macellata e salata per poi essere destinata al mercato norvegese. “Che gli angeli si siedano al mio capezzale” significava: si è fatta per me l'ora di andare a dormire. “Chi lo dice sa di esserlo” proferiva quando si faceva il minimo accenno alla gente di Hóll o delle fattorie limitrofe. Non si poteva dire proprio nulla! I nostri scambi di parole divennero piuttosto rigidi, e il suo atteggiamento in generale artificioso e prevedibile, proprio come la macchina filatrice che lei azionava nei ritagli di tempo, con il suo ticchettio rumoroso e sincopato. Unnur ripeteva sempre la stessa cosa, a modo suo, senza passione. Il ruolo di casalinga le si addiceva bene, e si mostrava inoltre fisionomista in materia di pecore, al punto da riuscire a riconoscere, una volta pescata dalla pentola, a quale agnello fosse appartenuta la testina bollita. Quello era in qualche modo l'unico filo che ci legasse ancora, nonostante fosse ben aggrovigliato. Con le frattaglie ovine preparava i sanguinacci e le salsicce per l'inverno, li salava e li metteva a conservare nel siero di latte acido (fino al giorno in cui arrivò il congelatore), preparava inoltre il paté di testina di agnello e affumicava pesce e carne con la massima cura. Era raro che le donne si occupassero delle capanne di affumicatura, ma da noi non mi era nemmeno permesso di avvicinarci; in compenso però mi occupavo della salatura e dei preparativi per Unnur, e anche del lompo, pesce di cui mi facevo totalmente carico. Tutto ciò che non era lavoro veniva considerato da lei come un'ignobile perdita di tempo.

Una volta ricevemmo degli ospiti: erano Finnur, soprannominato lo snidatore, e i suoi quattro figli, che sarebbero diventati come lui degli eccellenti raccoglitori di uova

di uccelli marini.⁸ Ricordo che Finnur fosse a corto di tabacco, le cui scorte erano andate esaurite alla Cooperativa. Ci recammo nel fienile, dove raccolsi per lui delle foglie secche, con le quali lui riempì per bene la sua pipa; se ne restò poi tutto contento seduto in cucina, a bere caffè e a tirare boccate. Si trattava di un vecchio trucco, che metteva in pratica il detto secondo il quale il fieno fosse il tabacco dei tempi difficili. Poi alla Cooperativa arrivarono le sigarette Commander della Philip Morris, e Finnur non fu più visto fumare nient'altro che quella novità rivoluzionaria. E fu ovviamente Finnur lo snidatore ad insegnarmi a fumare le Commander. Ma tralasciamo tutto ciò. Dunque, Finnur mi interrogò sulle attività della Società di Lettura, per la quale mi occupavo dell'acquisto di libri. In quel momento stavamo leggendo la *Saga degli Sturlunghi*⁹, e gli accennai ai dibattiti all'interno del nostro circolo, come ad esempio quello riguardante l'episodio in cui l'eroe Gissur scampò alla morte nascondendosi in un mastello di siero di latte acido. C'erano state delle accese discussioni a riguardo, in cui ci si chiedeva se ciò fosse accaduto per davvero o se le tinte del racconto dell'incendio fossero state caricate successivamente. Quelle speculazioni andarono in qualche modo di traverso a Unnur, al punto che secondo lei ogni volta che mi recavo ad una riunione della Società di Lettura sarei andato a leggere qualcosa su "Gissur nel siero di latte". Ogni volta che mi rintanavo in mansarda per sprofondare nella lettura dei libri appena giunti dalla città, dove li avevo ordinati, quando scendevo le scale mi chiedeva notizie di Gissur nel siero di latte, e questo copione si ripeteva sempre qualora si trattasse di libri. La letteratura e la cultura generale erano soltanto un lusso superfluo, e bisognava vergognarsi di dedicar loro del tempo in quanto questo era considerato come qualcosa sottratto al lavoro.

I suoi avi della valle di Blöndudalur non avevano alcuna inclinazione per i libri. Erano fatti più di carne che di spirito e pensavano soltanto a lavorare. E le storie che venivano raccontate su di loro non erano affatto nobili. Il nonno di Unnur fu celebre a lungo per un'ammenda di cinquanta centesimi che inflisse alla sua domestica, rea di aver rovesciato il vaso da notte, sprecondone così il contenuto. Quel liquido era così prezioso per loro¹⁰, e i rapporti umani di così poco conto, il che è tutto dire. Visto che

⁸ In Islanda le uova degli uccelli marini, che nidificano sulle falesie, vengono raccolte da uomini imbragati che si calano dalle scogliere appesi a delle corde. (N.d.T.)

⁹ La *Saga degli Sturlunghi* (o *Saga degli Sturlungar*, in islandese *Sturlunga saga*) è una raccolta di saghe scritte da vari autori tra il XII e il XIII secolo e compilata intorno all'anno 1300. Narra soprattutto la storia degli Sturlunghi, un potente clan islandese dell'epoca degli Sturlunghi (1220-1264). (N.d.T.)

¹⁰ L'urina veniva utilizzata per sgrassare la lana grezza. (N.d.T.)

ormai ho tirato fuori l'argomento, ci sarebbe anche un'altra storia sulla gente di Blöndudalur, riguardante il pane impastato una volta dalla madre di Unnur. A tutti sembrò che avesse un cattivo sapore. Qualcuno si lasciò addirittura sfuggire di bocca che il pane sapesse, senza troppi giri di parole, di piscio, ed altri furono d'accordo. La padrona di casa si domandò dunque se non avesse per caso sbagliato brocca al momento di preparare l'impasto. Prese un boccone, lo masticò a lungo e disse infine:

- Tutto sommato non è poi così malaccio...

Ecco, ora ho perso il filo del discorso, mia cara Helga. Ma l'ho perso per una buona ragione. È che in realtà mi fa male rievocare tutto ciò.

Sapevo ovviamente che c'era qualcos'altro che tormentava Unnur e che giustificava questa sua attitudine scostante, attitudine che sembrava voler dire soltanto una cosa: sono sterile.

La capivo e condividevo la sua sofferenza.

Sapevo che, dopo l'operazione, il lavoro era diventato la sua unica ragione di esistere. Si stava punendo per un altro problema di cui per lei era impossibile parlare a cuore aperto. Reprimeva le sue pene nel profondo, là dove il dolore rode il cuore, come dice l'"Hávamál".¹¹ Si rifiutava di chiedere aiuto. Nessuna esortazione riusciva a smuoverla. Emetteva grida mischiate a singhiozzi nell'armadio, mentre io fissavo come paralizzato le assi del pavimento, o spariva dietro la macchina filatrice, dove azionava le bobine con accanimento.

Posso narrarti un piccolo episodio per farti capire meglio. Qualche tempo dopo il suo ritorno, in seguito all'operazione, la nostra mucca iniziò a mostrare i segni di una mastite. Il latte cagliava nella parte sinistra della mammella, che andava ingrossandosi. Qualcosa doveva pur causare tutto ciò e mi scervellavo per trovare una spiegazione. Fino al giorno in cui ne fui testimone, mentre legavo gli ami ai fili da pesca dalla parte opposta rispetto all'entrata della stalla. Unnur ignorava la mia presenza.

Cominciò a mungere la nostra cara Huppa come da manuale, ma dopo un momento udii una valanga di insulti ed imprecazioni e, guardando con più attenzione, vidi che colpiva e tirava dei pugni semichiusi alla mammella, insultando la povera bestia perché non stava offrendo il suo latte in modo sufficientemente veloce e di buon

¹¹ L'autore fa qui riferimento alla stanza 121 dell'"Hávamál" ("Il Discorso di Hár"), la seconda composizione dell'*Edda Poetica* che consiste in un lungo monologo di Odino, chiamato con l'epiteto di Hár ("l'Eccelso"), da cui appunto il nome del canto. (N.d.T.)

grado, proprio come voleva lei. Non potei più sopportare tutto ciò e mi palesai, dicendole chiaramente tutto ciò che pensavo, lì nella stalla. Nell'agitazione diede un calcio al secchio e corse via, reprimendo i singhiozzi.

Eppure sono stato un buon marito, te lo posso assicurare. Non smettevo mai di chiederle se volesse discutere di ciò che era successo o se dovessimo forse rivolgerci a degli specialisti laggiù a Reykjavík. Ma era tutto inutile.

Unnur rinunciò a me dal punto di vista carnale. Tutte le coccole e le carezze le facevano probabilmente tornare in mente la sua incapacità e per questo motivo evitava di stimolare il mio desiderio. Il pudore ebbe la meglio su di lei in quanto persona. Non mi era possibile accennare neanche minimamente all'operazione, o al fatto che forse sarebbe stato possibile tornare dai dottori per sottoporsi ad un altro intervento che avrebbe potuto migliorare le cose. Era chiaro come il sole che l'operazione al basso ventre fosse stata un fallimento, ma era come se lei attribuisse l'errore dei medici al proprio destino, prestabilito ed irrevocabile - come se lei non meritasse altro. Le sue reazioni erano sempre le stesse ogni volta che facevo riferimento alla questione. Per prima cosa andava a rinchiudersi nell'armadio dove piangeva ed urlava, poi si scoloriva in volto come l'erba secca e non proferiva più parola. In seguito, le sue guance riprendevano colore e andava ad accendere la macchina filatrice, che manovrava fino a farne fumare le bobine. Era quindi capace di dedicarsi ai lavori manuali fino a notte fonda. Finii per smettere di fare allusione a tutto ciò, visto il modo in cui reagiva. Ma avevo vissuto sufficientemente a lungo e avevo visto abbastanza per sapere che anche i dottori possono sbagliare. Tutti commettiamo degli errori. Altrimenti non saremmo umani.